

hane muhaddis ve müfessirleri tarafından birer açılış dersi verilmiş ve Ayasofya vâizinin vazından sonra da dua edilmiştir. Açılış merasiminin ardından padişah kütüphane görevlilerine ihsanlar da bulunmuştur.

Ayasofya Kütüphanesi'nin açılışı halk arasında da akisler uyandırmıştır. Nitekim kütüphaneyle ilgili olarak yazılan bir destanda özellikle kütüphane yapısının tezyinatı üzerinde durulmuş ve herkesçe beğenildiği ifade edilmiştir. I. Mahmud, kütüphaneyi açılışından sonra da çeşitli vesilelerle ziyaret edip **hâfız-ı kütüb***lere, kütüphane hocalarına, mücellit ve **müstahfız***lara hediyeler vermiştir (TSMA, nr. D 1067, vr. 8^a, 16^a, 19^a).

Tarihçi Subhî Mehmed'in naklettiğine göre Ayasofya Kütüphanesi kurulduğu zaman 4000 eserden oluşan değerli bir koleksiyona sahip bulunuyordu. Bu koleksiyonun bir bölümü Hazîne-i Âmir'e'den gelen, bir diğer önemli bölümü de sadrazam, şeyhülislâm, Dârüssaâde ağasının ve diğer devlet adamlarının I. Mahmud'a hediye ettikleri kitaplardan meydana geliyordu. Kütüphaneye konulan kitapların büyük bir titizlikle hazırlanmış katalogunda I. Mahmud'un bu kütüphaneyi kurmasıyla ilgili bir giriş ve Harameyn müfettişinin, Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin tasdik mühürleri vardır (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, Katalog nr. 1). Ayasofya Kütüphanesi'nin daha sonraki yıllarda hazırlanmış kataloglarından bu kütüphanenin koleksiyonunun gayet dikkatli korunduğu anlaşılmaktadır (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, Katalog, nr. 2-3). Ayasofya Kütüphanesi'nin Osmanlılar döneminde hazırlan-

mış dördü yazma, biri basma beş katalogu vardır.

Ayasofya Kütüphanesi diğer Osmanlı kütüphanelerine oranla oldukça geniş sayılabilecek bir personel kadrosuna sahipti. Bunlar altı hâfız-ı kütüb, bir mücellit, bir **kâtib-i kütüb*** ve tatbîki-i kütübden başka Buhârî okuyanların hangi sayfalara geldiklerini takip ve tesbit için iki noktacı, kütüphanenin temizliği ve korunmasıyla görevli iki müstahfız, iki bevâb, üç ferrâş, bir mâni'u'n-nukûş, kütüphanenin tamiriyle görevli iki memur, bir kursuncu ve kütüphaneyi güzel kokması için buhurlayacak bir buhurdan ibaret olmak üzere yirmi iki kişi idi. Bu kütüphanede çalışan personele diğer kütüphane görevlilerine göre oldukça yüksek ücretler tayin edilmişti.

Ayasofya Kütüphanesi'nde, daha önce birkaç kütüphanede başlamış bulunan "kütüphanede öğretim" düzenli bir hale getirilmiştir. Kütüphaneye tayin edilen dersîâm, muhaddis ve şeyhülkurra haftanın belli günlerinde öğrencilere ders okutmaktaydılar. Bu derslere devam edecek öğrencilere de kütüphane vakfiyesinde belli bir ücret tayin edilmişti.

Ayasofya Kütüphanesi'ndeki kitaplar 1968 yılında Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

VGMA, *Defter*, nr. 87, s. 1-2; VGMA, Kasa, nr. 47; VGMA, nr. 638, s. 7; nr. 639, s. 62; TSMA, nr. D 1067, vr. 8^a, 16^a, 19^a; nr. E 1767; Subhî, *Târih*, İstanbul 1198, vr. 174^{a-b}-175^a; Muhtar Yahya Dağı, *İstanbul Mahalle Bekçilerinin Destan ve Mâni Katarları*, İstanbul 1948, s. 59-60; İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1988, bk. İndeks; Azâde Akar, "Ayasofya'da Bulunan Türk Eserleri ve Süslemelerine Dair Bir Araştırma", *VD*, IX (1971), s. 284-286; Nimet Bayraktar, "Yazma ve Basma Kütüphane Fihristleri", *TDA*, nr. 21 (1982), s. 131-144; Ahmet Küçükalfa, "Ayasofya Kütüphanesi", *İlgi*, sy. 37, İstanbul 1983, s. 16; Behçet Ünsal, "Türk-Vakıf İstanbul Kütüphanelerinin Mimarî Yöntemi", *VD*, XVIII (1984), s. 102; Mahmud Özlü, "Ayasofya Kütüphanesi", *İst. A*, III, 1482-1484.

İSMAİL E. ERÜNSAL

□ MİMARİ. Ayasofya Camii'nde büyük bir tamir ile bazı ek binalar yaptırarak burayı bir külliye haline getiren Sultan I. Mahmud tarafından vakfedilen Ayasofya Kütüphanesi, başlı başına bir bina olarak tasarlanmış olmakla birlikte, caminin güney tarafındaki iki payandanın arasına sıkıştırılmıştır. Türk kütüphane binalarında rutubeti önlemek gagesiyle yapının hava almasını temin

Ayasofya Kütüphanesi'nin, üzerinde müsennâ "Muhammed" yazısı olan askısı ile zarif maden işçiliğine bir örnek

için alt kısmının dahi boş bırakılması düşünüldürken burada böyle bir yer seçilmesi şaşırtıcıdır. Kütüphanenin girişi ve okuma odası caminin sağdaki sahnının içinde inşa edildiğinden, kitapların muhafaza edildiği müstakil binanın cami dışındaki bu payandaların arasına isabet ettiği düşünülebilir. Giriş ve okuma odası, beş kemerin oturduğu sütunlarla ayrı bir bölüm halinde inşa edilmiş ve barok üslûpta hârikulâde bir işçilikle dökmüş tunç şebekelerle cami hariminden ayrılmıştır. Daha geride ve kubbeli olan giriş holünün kemerleri ve kapısı da tunç şebekelidir. Doksan derecelik bir açıyla uzanan dar bir koridor, keminde besmele bulunan demir bir kapı vasıtasıyla kitapların korunduğu hazîne bölümüne açılır. Kitap hazinesi, ince mermer sütunlarla ayrılmış iki bölüm halinde olup bunlardan ilki kubbeli, hafifçe yüksek seki halinde olan diğeri ise bir aynalı tonozla örtülüdür. Kubbeli bölümün ortasında sedef kakmalı, nakışlı ahşap kitap dolabı bulunmaktadır.

Ayasofya Kütüphanesi tunç şebekelerinin güzelliği kadar içindeki nakışlar ve duvarlarının bir kısmını kaplayan çinilerle de tanınmıştır. Ancak çiniler bina ile aynı zamanda yapılmış olmayıp XVI. yüzyıldan itibaren çeşitli üslûplarda imal edilmiş parçalardan meydana gelmektedir. Bu yüzden burası âdetâ Türk çini sanatının bir müzesi halindedir. Duvarlara yer yer devşirilmiş İznik, Kütahya, Tekfur Sarayı çinileri konulmuş, hatta aralarına tek tük de olsa İtalya Faenza çinileri sokuşturulmuştur. Eski çinilerin arasında bilhassa üzerinde bir servi motifi işlenmiş pano çok değerlidir. Kitap hazinesi bölümünde de duvarlardaki dolap aralarında çiniler vardır. Burada kubbe kasnağını saran celî - sülûs hatıyla

Ayasofya Kütüphanesi okuma salonundaki kitap dolabı

yazılmış Fâtır sûresinin 29-32. âyetleri Baltacızâde Mustafa Paşa'nın eseridir. Kubbe içindeki alçı kabartma süslemeler ve çeşitli askıları ile okuma odası ve kitap hazinesindeki taş kakma tekniğinde yapılmış tuğralar da buradaki zengin süsleme unsurlarıdır.

Sultan I. Mahmud kütüphaneye gelir sağlaması için 1152-1153 (1739-1740) yıllarında Anadolu ve Rumeli'de geniş araziler vakfetmiş, ayrıca İstanbul'da bir de çifte hamam inşa ettirmiştir. Kütüphane ile aynı yıllarda yapılan bu hamama 1153 Cemâziyelâhîrinde (Eylül 1740) su verilmesi için ferman yollandığına göre hamamın yapımı kütüphane ile aynı zamanda bitmiş olmalıdır. Aslında Ayasofya Külliyesi'nin bir parçası olarak düşünülen hamam, yakında daha önce yapılmış Haseki Hamamı bulunduğundan, caminin biraz uzağında, Cağaloğlu'nda inşa edilmiştir.

Pek çok değerli yazmaya sahip olan Ayasofya Kütüphanesi'ndeki minyatürlü yazmalardan bazı sayfalar, geçmiş yıllarda buraya dadanmış olan bazı Avrupalı müsteşrikler tarafından kesilip yurt dışına çıkarılmış ve yabancı müze ve özel koleksiyonlara devredilmiştir.

Ayrıca geç dönemlerde binanın içinde mimarisini bozan bazı değişiklikler yapılmış, bina 1906'da önemli bir tamir görmüş, 1959-1960 yıllarında Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün emriyle okuma odasının sedirleri kaldırılıp tavanı sunta ile kaplanmış, kitap hazinesi bölümündeki kalem işi nakışlarla süslü olan ahşap dolaplar sökülerek bunların yerine saç dolaplar konulmasına girişilmiştir. Vaktinde haber alınarak durdurulan bu teşebbüsten ahşap kitap dolapları güçlülükle kurtarılmıştır. 1968'de ise kütüphanenin bütün kitapları Süleymaniye Kütüphanesi'ne taşınmıştır. 1982-1983 yıllarında kütüphane ciddi bir şekilde restore edilerek sonradan yapılan bütün ilâveler kaldırılmış, daha önce örülerek dolap haline getirilen pencereler açılmıştır. Bu sırada ewelce bozularak parçaları yanlış birleştirilen ve kurt işlemiş olan ahşap kitap dolabı dağıtılarak tedavi edildikten sonra parçaları aslı biçimine uygun olduğu sanılan şekilde yeniden birleştirilmiştir.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında derlendiği tahmin edilen bekçi destanlarından birinde "Fasl-ı Kütübhâne" başlığı altında bu kütüphane övülmektedir. Hayır sahibinin vefatından sonra düzenlendiği anlaşılan on dört dörtlük halindeki bu destanda kütüphanenin nakışları, çini-

leri, padişaha mahsus al püşide ile örtülü yer, sedef kakmalı kısımlar, ortadaki nakışlı, kafes biçimindeki kitap dolabı anlatıldıktan sonra burada bir de elmas askının asılı olduğu bildirilmektedir.

Ayasofya Kütüphanesi, Osmanlı devri Türk sanatına Batı barok üslubunun sızması dönemine ait olmakla birlikte her iki üslubun da izlerine sahip güzel bir eserdir. Günümüzde okuma odasının eski süslemelerinin ihya edilip eskisi gibi halılar ve sedirlerle yeniden döşenmesi halinde bu Türk kütüphanesi eski şekliyle yaşatılmış olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA :

Subhî, *Târih*, İstanbul 1198, vr. 174^a-175^a; *Defter-i Kütübhâne-i Ayasofya*, İstanbul 1304; Ahmed Refik, *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul 1940, s. 142, 145, 147, 150, 151; Muhtar Yahya Dağı, *İstanbul Mahalle Bekçilerinin Destan ve Mânî Katarları*, İstanbul 1948, s. 58-61; *Ramazannâme* (nşr. Âmil Çelebioğlu), İstanbul, ts., s. 123-125; Erdem Yücel, *Ayasofya Müzesi*, İstanbul 1986, s. 23-25; a.mlf., "La bibliothèque du Sultan Mahmud Ier à Sainte-Sophie", *Travaux et Recherches en Turquie*, Paris 1985, II, 201-208; a.mlf., "Ayasofya Kitaplığı", *Türkiyemiz*, sy. 42, İstanbul 1984, s. 11-17; İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluşun Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1988, s. 87-90, bk. ayrıca İndeks; Neriman Malkoç, "Ayasofya Kütüphanesi", *TTOK Belleteni*, sy. 170 (1956), s. 11-12 (Kütüphane Müdürü İbrahim Mutlu'nun beyanatı); Azâde Akar, "Ayasofya'da Bulunan Türk Eserleri ve Süslemelerine Dair Bir Araştırma", *VD*, IX (1971), s. 284-286; Behçet Ünsal, "Türk-Vakfı İstanbul Kütüphanelerinin Mimârî Yöntemi", *VD*, XVIII (1984), s. 102; Mahmud Özlü, "Ayasofya Kütüphanesi", *İst.A*, III, 1482-1484.

SEMAVİ EYİCE

AYASOFYA MEDRESESİ. Ayasofya Camii etrafında Türkler'in inşa ettiği külliye parçalarından biri olarak yapılmıştır. İstanbul'un fethinin hemen arkasından

ilk ihtiyacı karşılamak üzere Ayasofya'nın yanındaki papaz odaları medrese haline getirilmişti. Bu odaların Ayasofya'ya komşu olduğu bilinen patrikhânenin bir kısmı olduğuna da ihtimal verilebilir. Fâtih Sultan Mehmed vakfiyelerinden öğrenildiğine göre esas Ayasofya Medresesi bizzat Fâtih'in vakfı olarak cami yanına inşa edilmiştir. Fakat Fâtih Camii ve manzumesi yapıldıktan sonra bir süre boş kalmış, II. Bayezid devrinde tekrar açılmıştır. Hüseyin Ayvansarayî, bu sırada "medrese hücrelerinin üzerine bir tabaka dahi bina olunduğunu" bildirir. Bundan da Ayasofya Medresesi'nin iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Müderrisleri arasında XV. yüzyılın ünlü bilginlerinden Molla Hüsrev ile Fâtih Külliyesi yapılıncaya kadar Ali Kuşçu da bulunmuştur. Medresenin kapısı yanında Ak Şemseddin'in bir halvethânesinin mevcut olduğunu yine Hüseyin Ayvansarayî bildirmektedir.

10 Cemâziyelevvel 1005 (30 Aralık 1596) tarihli bir masraf defterinden (BA, MAD, nr. M 4517; BA, *Tamirat Defterleri*, nr. 2) öğrenildiğine göre, bir süre önce yıktırılmış olan Ayasofya Medresesi bu tarihte tamir ve ihya edilmiştir. Medrese herhalde birkaç tamir veya değişiklik daha gördükten sonra, Sultan Abdülmecid tarafından 1846-1849 yılları arasında işviçreli mimar Gaspere Fossati'ye yaptırılan büyük tamir sırasında, temelden itibaren tamamen yeniden yapılmış olmalıdır. Böyle bir tahmine yol açan husus, medresenin elde edilebilen birkaç fotoğrafının XIX. yüzyılda resmî binalarda tercih edilen Batı üslubunda olduğunu göstermesidir. Konya'da İzzet Koyunoğlu Müzesi'nde bulunan (nr. 13363) 1286 (1869) tarihli "Cedvel-i Medâris-i Âsitâne ve Bilâd-ı Selâse" başlıklı İstanbul medreseleri listesinden, Ayasofya Medrese-

Ayasofya
Kütüphanesi'nin
çini
levhalarla
kaplı
duvarlarından
biri